

Cecilia Riving

Ånglamakerskan från Helsingborg

En mikrohistorisk studie av fosterbarnsvård i Sverige under 1900-talets första decennier

En kvart öfver klockan 10 infördes Hilda Nilsson, och den kvinna, som har 8 små oskyldiga barns lif på sitt samvete, står så inför allas åsyn. Under högljudda snyftningar och med osäkra blickar och steg går hon genom salen och intar sin plats på den anklagades sida. Det första intryck man får vid åsynen af kvinnan är: Hur är det möjligt att denna kvinna kan ha begått alla dessa fruktansvärda brott? Det kan nämligen icke hjälpas, hon gör ett förvånande godt intryck, och man har svårt att fatta, att man verkligen har en så grof brottsling framför sig.¹

I juni 1917 avslutades ett beryktat rättsfall i Helsingborgs rådhusrätt. Hustrun Hilda Nilsson befanns efter rannsaking vara skyldig till sju mord och ett dråp, och dömdes i enlighet med gällande lag att mista livet och sitt medborgerliga förtroende. Samtliga åtta offer hade varit fosterbarn hos Hilda Nilsson, som hon genom privata uppgörelser med barnens biologiska mödrar åtagit sig att omhänderta. Då hon underlåtit att anmäla de mottagna barnen hos fostervårdsnämnden och pastorsexpeditionen, vilket enligt lag var fosterföräldrars skyldighet, hade stadens myndigheter ingen kännedom om barnens existens. För varje fosterbarn mottog Hilda Nilsson en viss betalning, en så kallad fosterlega, som skulle täcka utgifter för barnets vård och uppfostran. Beloppet utbetalades av barnets mor eller far vid överlämnandet med en engångssumma ”ett för allt”, vilket innebar att de fortsättningsvis inte behövde befatta sig med barnet. Genom att döda de spädbarn som överlämnades i hennes vård kunde Hilda Nilsson göra sig en ekonomisk vinst, vilket också enligt rådhusrätten var motivet bakom de begångna brotten.

Rättsfallet från Helsingborg tjänar som undersökningens utgångspunkt och har som syfte att ge en bild av hur fosterbarnsvården kunde te sig i Sverige under 1900-talets första decennier. Analysen utgår från antagandet att Hilda Nilssons gärningar, om än i extrem form, utgjorde en

produkt av det samhälle hon levde i, inte en isolerad företeelse obunden av tid och rum. Även om hennes brott betraktades som grova och klart oacceptabla av sin samtid begicks mordet i ett specifikt socialt sammanhang, som grundade sig i handel med fosterbarn. Fosterbarnshanteringen var i sin tur en konkret befäst institution i samhället, där den vid denna tid bedrevs i stor skala. Enligt statistik fanns det år 1894 41 408 fosterbarn i Sverige, av en sammanlagd folkmängd på 4 873 183 personer. Antalet fosterbarn på 1 000 personer var 8,5.² Denna siffra bör dessutom betraktas som en minimisiffra, då det förekom att fosterbarn inte anmäldes till myndigheterna. Hilda Nilssons beslut att mottaga fosterbarn i ekonomiskt syfte var ingalunda unikt och den verksamhet hon bedrev var del i en utbredd social tradition.

Vad som gör Hilda Nilsson särskilt intressant och motiverar hennes centrala roll i undersökningen är det faktum att hon överskred gränserna för det socialt och rättsligt accepterade och därför blev föremål för samhällets uppmärksamhet och fördömande. En analys av Hilda Nilssons handlingar och det rättsliga efterspel dessa gav upphov till belyser således rådande normer och föreställningar runt fosterbarnshandling och dess förutsättningar. Genom den rättsliga processen blottas inte bara de begångna brotten utan även de ekonomiska, sociala och kulturella faktorer som låg bakom fosterbarnens öde. Det är dessa samhälleliga villkor och förutsättningar som undersökningen vill lyfta fram, där Hilda Nilsson betraktas inte främst som brottsling och mörderska utan som en utnyttjare av de fördelar fosterbarnsindustrin kunde erbjuda. I centrum för analysen står de levnadsbetingelser och tankemönster som låg bakom den utbredda handeln med fosterbarn under denna period. De samhälleliga villkor som drev människor till att lämna bort eller ta emot fosterbarn analyseras ur ett socialt och kulturellt perspektiv, där hänsyn tas till såväl materiella, ekonomiska och rättsliga faktorer som de mer övergripande värderingar och normsystem som upprätthölls av omgivningen.

En betydande andel av de barn som lämnades till fosterfamiljer var födda utom äktenskapet, vilket fortfarande vid denna tid innebar ansevärda nackdelar för både barn och föräldrar. För att undkomma de problem som utomäktenskapliga barn innebar valde många mödrar att placera dem i fosterhem. Samhällets omfattande stigmatisering av ogifta mödrar och deras barn var således en grundläggande orsak till varför hanteringen med fosterbarn blev så utbredd.³ Genom en analys av de åtta mödrar som valde att utackordera sina barn till Hilda Nilsson vill jag närma mig frågan om de ogifta mödrarnas ställning i samhället vid början av 1900-talet, och hur deras situation kan relateras till fosterbarnsvården. Undersökningen

av mödrarnas livssituation och handlingar syftar till en förståelse av deras attityder till sitt utomäktenskapliga barn och till bortlämnandet. I samband härmed är givetvis också fädernas roll viktig att belysa.

Undersökningen utgår från ett enskilt rättsfall och tillämpar en klart kvalitativ metod. En djupanalys av de inblandade aktörernas livsvillkor och handlingar relateras till de sociala och kulturella strukturer inom vilka fosterbarnsvården befann sig, med målsättning att skapa förståelse för den enskilda individens roll i samhällsprocessen. Metoden närmar sig den mikrohistoriska forskningstradition som har växt fram under de senaste decennierna inom den västerländska historievetenskapen. Mikrohistoria definieras utifrån sitt intresse för den konkreta människan i det förflutna, för det individuella i historiens mångfald. Metoden syftar till att lyfta fram det subjektiva i historien, de kvalitativa aspekter av forskningen som förespråkarna anser att en mer strukturell socialhistoria förbiser.⁴ Den mikrohistoriska forskningsinriktningen har inte undslupit kritik och det har framförts tvivel om möjligheten att generalisera en historisk verklighet utifrån bara ett fåtal fall.⁵ För att detta ska vara möjligt krävs en tydlig koppling mellan mikronivå och makronivå, där det individuella och det generella kan relateras till varandra. Birgitta Odén ser mikrohistoriens värde bland annat i att den kan pröva de makrohistoriska teoriernas hållbarhet och bidra med alternativa förklaringsmodeller.⁶ Mikrohistorien ska inte ses som ett totalt förnekande av övergripande sociala strukturer utan mer som en modifikation av deras omfattning och betydelse. Makronivå och mikronivå kan och bör komplettera varandra:

There is no reason why a history dealing with broad social transformations and one centering on individual existences cannot coexist and supplement each other. It should be the task of the historian to explore the connections between these two levels of historical experience.⁷

Den forskning som har bedrivits om svensk fosterbarnsvård ligger ofta på en mycket överskådlig och abstrakt nivå. Undersökningen av rättsfallet från Helsingborg vill i mikrohistorisk tradition lyfta fram det subjektiva och personliga, belysa några enskilda människooöden som i all sin komplexitet ändå kan berätta något om den tid och det samhälle som de levde i, och genom sina handlingar också skapade.

Undersökningen utgår från ett aktörsperspektiv, i den bemärkelsen att människor betraktas som självständigt tänkande och handlande individer. Denna teoretiska utgångspunkt kan på ett givande sätt förenas med den mikrohistoriska metoden. Subjektiva upplevelser och erfarenheter är den

grund på vilken undersökningen baseras, där varje enskild person får betydelse genom sitt eget agerande. De begränsningar som samhällets uttalade eller outtalade normer innebär för den mänskliga friheten får likväl inte ignoreras. Mänskliga handlingar utförs alltid inom vissa samhälleliga ramar. Det är till stor del ett personligt ställningstagande när det gäller att bestämma den mänskliga viljans frihet i förhållande till de samhälleliga konstruktioner som omger den. Mitt val av ett aktörsinriktat perspektiv betyder att jag vill framhäva de kvinnor och män som undersökningen behandlar främst som individer, fria att fatta sina egna beslut och göra sina egna bedömningar. Såväl Hilda Nilsson som de biologiska mödrarna och fäderna hade valmöjligheter. Deras agerande grundade sig i personligt fattade beslut, och de var därigenom också ansvariga för sina handlingar. Mitt val av aktörsperspektiv betyder dock inte på något sätt ett förnekande av reglerande och begränsande samhällsstrukturer. Det ena perspektivet utesluter inte det andra. Tvärtom är det en viktig uppgift att försöka relatera dessa två nivåer till varandra, att försöka placera individen i sitt sammanhang.

Aktörsperspektivet kombineras i denna undersökning med en problematisering av genus. Grundläggande för genusforskningen är distinktionen mellan biologiskt kön och socialt kön, där det senare syftar på könsrollernas relativitet och förändrade mening över tid.⁸ Just den historiska föräldrarollen har i olika sammanhang analyserats ur ett könsteoretiskt perspektiv.⁹ En problematisering av genus kan leda till bättre förståelse för mödrars och fäders agerande och relation till sina barn. Som en indikator på samhällets inställning till kvinnligt och manligt är den ogifta modern ett lämpligt studieobjekt, då hon ställde sig utanför de rådande värderingarna. Genusperspektivet används i denna undersökning för att medvetandegöra och problematisera den betydelse kön och könsroller hade för individens förhållande till sig själv och omgivningen. Kön ses som en inflytelserik och i flera avseende styrande faktor i människors medvetande men inte som överordnad subjektets egen handlingsfrihet.

Ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn

Såväl de protestantiska som de katolska delarna av Europa upplevde en ökad kyrklig kontroll av äktenskap och sexualitet under 1500- och 1600-talen. I samband med att äktenskapet befästes som kyrklig institution intensifierades den kritik och fördömelse som samhället riktade mot utomäktenskapliga relationer. Utomäktenskaplig sexualitet kriminaliserades och en skarp gräns drogs upp mellan legitim sexualitet och illegitim sexualitet, där den senare sågs som syndig och som ett hot mot den kristna ordningen.¹⁰

Kriminaliseringen av utomäktenskaplig sexualitet kom främst att drabba kvinnor, särskilt det stora antal ogifta mödrar som var enkla att peka ut och skambelägga och dessutom ofta ensamma fick bära försörjningsansvaret för barnet.¹¹ Moderskap innebar för en ogift kvinna stora svårigheter av ekonomisk, social och psykologisk art. Redan på 1700-talet uppmärksammades de ogifta mödrarnas bekymmersamma situation, särskilt som barnamordsbrotten kom i fokus för den kriminalpolitiska debatten. Enligt Erik Anners ansågs barnamordsbrottet utgöra det främsta och svåraste kriminalpolitiska problemet i Sverige under denna tid. Som ett medel för att förhindra mödrars mord av sina barn instiftades 1778 Gustav III:s barnamordsplakat.¹² Av stor vikt blev här den sjunde paragrafen som stadgade anonymitetsrätt för ogift föderska. Detta innebar att modern inte behövde uppge sitt namn och tilläts stå som okänd i kyrkobokföringen, med följd att barnet ofta inskrevs i den församling där födseln skedde. Inte heller faderns namn behövde uppges, vilket tidigare varit barnmorskans uppgift att locka ur den födande kvinnan.¹³ Med barnamordsplakatet blev det istället förbjudet för barnmorskor att efterforska privata förhållanden som den ogifta modern önskade hemlighålla: "Biträder barnmorska barnaföderska, som önskar vara okänd, vare det henne förbjudet att aftvinga eller aflocka kvinnan någon uppgift om sådana enskilda förhållanden, som icke hafva med barnmorskans förrättning att skaffa."¹⁴

Hur pass vanligt det var att ogifta mödrar utnyttjade möjligheten att vara anonym finns det inga helt säkra uppgifter om men enligt *Statistiska Meddelanden* från 1914 om utom äktenskapet födda barn beräknas mellan 1901–1905 i genomsnitt 780 kvinnor per år ha antecknats som okända mödrar. År 1911 uppgavs 947 okända mödrar; dessa utgjorde 53,81 av 1000 barnaföderskor utom äktenskapet eller 7,05 av 1000 barnaföderskor i allmänhet. Antalet okända mödrar under de senaste 30 åren antogs ha förhållit sig relativt konstant.¹⁵

Barnamordsplakatet kom till i syfte att underlätta situationen för ogifta mödrar, som genom sin rätt till anonymitet skulle slippa omgivningens reprimander. Det har på senare tid framhållits inom forskningen att reformen kanske snarare fick motsatt effekt och försvårade de ogifta mödrarnas levnadsbetingelser. Marie Lindstedt Cronberg pekar i sin avhandling på att fäder efter 1778 i allt större utsträckning slapp undan både världsligt och kyrkligt straff, liksom ansvar för sitt utomäktenskapliga barn. Mödrarna var inte längre tvingade att avslöja faderns identitet och gjorde sällan detta, vilket ledde till att männen kunde undandra sig all skyldighet för barnets framtid. Parallellt skedde en ständig förmildring och reformering av lagstiftningen runt utomäktenskaplig sexualitet och den rättsliga kon-

trollen avtog. Följden av männens ökade möjligheter att stå utan straff blev att antalet utomäktenskapliga barn ökade drastiskt under 1800-talet. Då män sällan dömdes för faderskap till ett utomäktenskapligt barn var det svårt för mödrarna att få understöd till utgifter för barnet och privata ekonomiska uppgörelser mellan föräldrarna var ofta ofördelaktiga ur kvinnans synpunkt. Lindstedt Cronberg ser följaktligen 1778 års lagändring som negativ för mödrarna och som rent katastrofal för barnen.¹⁶

Den svåra sociala och ekonomiska situation som ogifta mödrar befann sig i drabbade givetvis även de utomäktenskapliga barnen, som i stor utsträckning fick dela moderns utanförskap och låga samhällsställning.¹⁷ Barn födda utom äktenskapet särbehandlades i lagstiftning och i sociala sammanhang, de utsattes för samhällets fördömande och hade en lägre medborgerlig status än barn födda inom äktenskapet.¹⁸ I rättsligt hänseende stod barn med ”oäkta” börd länge i en klart ofördelaktig position. De hade överhuvudtaget ingen arvsrätt efter sina föräldrar förrän 1866 då de fick ärva modern. Arvsrätt efter fadern fick utomäktenskapliga barn först under 1970-talet. Enligt 1734 års lag ägde barn födda utom äktenskapet enbart rätt till nödortfug föda och uppfostran av sina föräldrar:

Aflar man barn i lönskaläge utan äktenskaps lofven, eller i hordom, eller i förbudna leder; de barn måge [ej annat arf taga, än efter egna barn och bröstarfingar], dock njuten de av fader och moder nödortfug föda och uppfostran, till dess de sig själva nära kunna.¹⁹

Denna regel gällde fram till 1917 års lag om utomäktenskapliga barn.²⁰ Den nya lagen innehöll ett antal stadgar som innebar klara förbättringar för de utomäktenskapliga barnen. Efter att ha utstått mångårig kritik avskaffades anonymitetsrätten för ogift moder.²¹ Termen ”oäkta barn” kom ut bruk.²² Vidare beslöts att en barnavårdsman skulle förordnas för varje utomäktenskapligt barn med uppgift att stödja och rådgiva modern samt se till att fadern identifierades och betalade underhåll. Adoptionsinstitutet infördes, mottagandet av barn blev för första gången rättsligt reglerat.²³ 1917 års lag om utomäktenskapliga barn var en klar indikation på att den negativa inställning som de tidigare varit föremål för höll på att lättas upp. Fortfarande vid denna tid innebar det dock ett klart socialt hinder att vara född av en ogift mor.²⁴ Reformerna inom lagstiftningen innebar inte att utomäktenskapliga förbindelser accepterades, vilket inskräps i lagförslaget:

Äktenskapsinstitutionen är för samhället av största vikt och betydelse. Att

samhället uppmuntrar äktenskapet men ställer sig avvisande mot de så kallade fria könsförbindelserna är därför alldeles i sin ordning.²⁵

Den framtid som väntade utomäktenskapliga barn var sällan oproblematisk och enkel. Mödrarnas utsatta samhällsställning innebar avsevärda risker för barnens liv och hälsa. Fortfarande under 1900-talets första decennium var dödligheten väsentligt högre bland ”oäkta” barn och låg på ungefär samma siffra som dödligheten bland ”äkta” barn under 1860- och 1870-talen.²⁶ De vanligaste orsakerna till att utomäktenskapliga barn dog var dåliga ekonomiska förhållanden och undermålig vård. I *Statistiska Meddelanden om utom äktenskapet födda barn* från 1914 nämns fattigdom, ogynnsam hygien, bristande vård och artificiell uppfödning som några av de faktorer som bidrog till den höga dödligheten bland utomäktenskapliga barn.²⁷ Lindstedt Cronberg och Birgit Persson lyfter också fram mödrarnas fattigdom och bristande tillsyn som orsaker bakom dödligheten, liksom det faktum att barnen ofta inte var önskade och därför prioriterades lågt.²⁸

Bortlämnandet av barn till fostermödrar lyfts inte sällan fram som en viktig förklaring till den höga dödligheten bland utomäktenskapliga barn, både i samtida framställningar och i moderna undersökningar.²⁹ I *Statistiska Meddelanden* från 1914 framhävs fosterbarnshanteringen som en mycket tvivelaktig verksamhet:

Att den för oäkta barn så vanliga *utackordringen* direkt bidrar till att öka dödligheten, är även höjt över allt tvivel. Fosterföräldrarna vårda ej barnen med samma noggrannhet och omsorg som föräldrarna, hava ej samma intresse av att med alla till buds stående medel hålla döden borta, ja, i de fall, där fosterföräldrarna mottaga ett barn mot en avgift ”i ett för allt”, är ju barnets död liktydig med ekonomisk vinst. De upprörande fall av grov vanvård från fosterföräldrarnas sida, varom så ofta lästs i dagspressen, äro säkerligen ej försvunna företeelser, utan de förekomma nog ännu, all fosterbarnsinspektion till trots, i rätt stor utsträckning, även om de grövsta formerna av systematiskt ”*änglamakeri*” numera torde vara mindre vanliga än fordom.³⁰

Fosterbarn och fosterföräldrar

Fosterbarnsvården var ett hett debatterat ämne i Sverige vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet. Det hade länge varit ett allmänt känt faktum att fosterbarn ofta var offer för bristfällig omsorg och att deras dödlighet låg på en avsevärt högre nivå än bland andra barn.³¹ Fosterbarnens

levnadsförhållanden ansågs så oacceptabla att en kommitté tillsattes av kungen 1894, med uppdrag att utarbeta ett betänkande rörande en ny fosterbarnslag. Kommittén leddes av medicinalrådet Richard Wavrinsky. Den lade fram ett lagförslag som ämnade till en betydligt striktare kontroll av fosterfamiljer och deras verksamhet. Betänkandet låg till grund för den lag som trädde i kraft 1902 och som på många sätt innebar en stor förbättring av fosterbarnens situation. De nya stadgarna föreskrev ett omfattande ansvar för de offentliga myndigheterna att övervaka fosterbarnens välbefinnande:

Helsovårdsnämnd eller, der sådan ej finnes, kommunalnämnd skall, hvar inom sitt verksamhetsområde, egna särskild omsorg åt fosterbarn till skydd för deras helse och lif; och åligger nämnden att för detta ändamål dels tillse att icke fosterbarnsvård utöfvas af personer eller på ställen, som äro olämpliga därför, dels ock öfvervaka fosterbarnens behandling.³²

Fosterföräldrar ålades att anmäla mottagande av barn inom tre dagar i staden och inom fjorton dagar på landsbygden. Anmälan skulle göras till hälsovårds-, kommunal- eller fosterbarnsnämnd och uppgifter lämnas angående barnets födelse och dop, den som överlämnat barnet och fosterlegans storlek och utbetalning. Underlåtenhet att registrera fosterbarn straffades med böter. Den ansvariga nämnden hade att inom sin kommun besöka och rapportera om fosterbarnens uppväxtförhållanden och att snarast möjligt flytta barnen från olämpliga familjer.³³

Den nya fosterbarnslagen var visserligen ett framsteg men den kritiserades också för att vara alltför svävande och för att innehålla kryphål, vilka fosterföräldrar kunde utnyttja för att ostört bedriva sin verksamhet. Hagbard Isberg påpekar också att ett stort antal fosterbarn gick miste om nämndens tillsyn på grund av lagens begränsningar – exempelvis omfattades inte barn som tagits emot utan ersättning av lagstiftningen. Enligt Isberg motiverade riksdagen detta beslut med att barnet mottagits av kärlek och inte av ekonomiska skäl, vilket ansågs garantera god omvårdnad. Följderna blev istället att fosterföräldrarna och barnets mor kunde komma överens om att uppge att barnet tagits emot utan ersättning, även om så inte var fallet, och på så sätt undandra sig övervakning. Lagens bestämmelser var enligt Isberg tillkomna med stor försiktighet och blev på grund av sin otillräcklighet snart föremål för kritik.³⁴

Fosterbarnsvården och den massiva kritik som riktades mot den kan enligt min mening bara bedömas utifrån de samhällsaspekter som möjliggjorde verksamhetens bedrivande. De komplexa orsakssammanhang som

ledde till den regelrätta industri som växte fram inom fosterbarnsvården har utretts i ett antal undersökningar, där forskarna i stort sett är överens om vilka faktorer som drev människor att lämna bort eller ta emot små barn.

Som klart framgått tidigare var de flesta fosterbarn födda utom äktenskapet och mödrarna lämnade bort dem för att undkomma social förnedring och fattigdom. Den absoluta merparten av de ogifta kvinnor som utackorderade sina barn hade hårda och lågt betalda arbeten och var oförmögna att själva sörja för barnet.³⁵ Detta betraktades av samtiden som ett stort problem och man försökte förmå kvinnorna att själva amma och ta hand om sina barn. Ivar Svensson ger luft åt sin tids uppfattningar när han skriver:

En ogift kvinna, som blifvit havande eller som nyligen födt ett barn, är i mer än ett afseende beklagansvärd. Drifven af förtviflan, blygsel och hjälplöshet, anfåktas hon af många frestelser och faller ej sällan för en eller annan af dem. [– –] Och huru lätt fattar hon ej det för henne moraliskt nedsättande och för hennes barn så ödesdigra beslutet att ej amma detta senare själf utan i stället utackordera det.³⁶

Mödrarnas dåliga ekonomiska ställning ledde till att de ofta hade svårt att betala fosterlega och deras barn lämnades därför till fosterhem med låg materiell standard, där barnen inte sällan led ren nöd eller dog. I samtida utredningar lyftes ofta otillräcklig fosterlega fram som ett skäl till varför barnen hamnade hos dåliga fosterföräldrar.³⁷ Det var heller inte ovanligt att fosterbarn hade fötts av mödrar som önskade vara anonyma. I den statistiska undersökningen framgår det att under åren 1901–1905 inte mindre än 70,76 procent av de barn som hade okända mödrar utackorderades till fosterhem.³⁸ Något som ofta framhålls inom forskning runt svensk fosterbarnsvård är den ödesdigra inverkan rätten att vara okänd mor fick för de utackorderade barnen. När modern tilläts föda i hemlighet var det betydligt enklare för henne att lämna barnet till ett fosterhem utan att någon utomstående fick kännedom om detta. Ofta betalades fosterlega i ett för allt, just för att modern sen skulle kunna försvinna och inte vidare behöva befatta sig med barnet.³⁹

I *Statistiska Meddelanden* fördöms rätten att vara okänd mor i hårda ordalag. Barn till okända mödrar ansågs ha det mycket sämre ställt än utomäktenskapliga barn i allmänhet,

[ty] mödrarnas anonymitet medför, att för flertalet av deras barn utackordering

sker mot en fosterlega en gång för alla, en uppfostringsform, som redan i och för sig ej sällan leder till vanvård, och som i än högre grad gör det beträffande barn av okända mödrar, i det att dessa mödrar på grund av omständigheternas makt i högre grad än andra mödrar sakna möjlighet och vilja att kontrollera fosterföräldrarna och det sätt, varpå de handhava barnens skötsel.⁴⁰

Dödligheten bland barn till okända mödrar var betydligt högre än bland både inomäktenskapliga och andra utomäktenskapliga barn. Dödstalen lyfts fram som en bekräftelse på att fosterlega i ett för allt var mycket ogynnsam för barnen. Enligt meddelandena ökade anonymitetens rätten för ogifta mödrar risken för de "ouppdagade barnamorden och 'änglamakeriets' offer."⁴¹ En så pass stark samhällelig opinion vände sig mot rätten att vara okänd mor att denna slutligen avskaffades i 1917 års lag om utomäktenskapliga barn

De motiv som låg i grunden för fosterfamiljers beslut att ta emot barn var i de flesta fall rent ekonomiska. Då fosterföräldrarna ofta var fattiga utgjorde fosterlegan, hur ringa den än må ha varit, ett mycket välkommet tillskott i kassan. Fosterbarn kunde bidra till hushållets ekonomi och blev på detta sätt närmast en handelsvara. Många kvinnor som tog emot fosterbarn hade detta som binäring till andra sysslor som tvättning, sömnad eller cigarrtillverkning.⁴² Det faktum att fosterbarn, närmare bestämt den ersättning som utgick för dem, betraktades som en möjlighet till ekonomisk vinning försämrade rimligtvis deras chanser till god och omsorgsfull vård.⁴³ Betänkandet från 1897 lyfte fram den svåra och i många fall direkt farliga situation fosterbarn befann sig i, där det främst var de sanitära förhållandena som ansågs i behov av förändring. Fosterbarnen var närmast skyddslösa i sanitärt avseende och enligt kommittén förekom det grov vanskötsel i många fosterhem. Vårdarna var ofta likgiltiga eller okunniga och hade inte möjlighet att ge barnen tillräcklig omsorg på grund av "fosterlegans otillräcklighet eller behovet för fosterföräldrarna att deraf använda större eller mindre del såsom den enda eller hufvudsakligaste inkomstkällan för dem själva."⁴⁴ Ivar Svensson skildrar den smuts och misär som fosterbarn kunde växa upp i och pekar på fosterbarnslagens otillräcklighet:

Det är af sorgligt intresse att se, huru dålig en kvinna kan vara, utan att hon kan förhindras att taga emot späda barn till fostran, huru långt en fostermoders vanvård af anförtrödda barn kan gå, utan att hon därför blir straffad, samt huru våra gällande lagar erbjuda åt mera förslagna brottslingar kryphål, på grund af hvilka de ej kunna fällas till förtjänta straff.⁴⁵

De samtida skildringarna av fosterhem målar ofta upp en fruktansvärd bild av vanskötsel och elände och man kan inte helt utesluta att redogörelserna har broderats ut i syfte att väcka opinion. Att många fosterbarn levde under svåra omständigheter är dock inget att betvivla. Flera moderna framställningar som behandlar fosterbarnsvården under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal lyfter fram fattigdom, smuts och vanvård som vanliga inslag i fosterhem.⁴⁶

Änglamakeri

Avsiktlig vanvård av fosterbarn gick i Sverige under beteckningen änglamakeri. Begreppet grundades på föreställningen att fostermödrarna dödade barnen och därigenom gjorde dem till små änglar.⁴⁷ Änglamakeri var under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet ett ofta använt uttryck när fosterbarnsfrågan behandlades och samtiden skyllde till stor del den höga dödligheten bland fosterbarn på dessa indirekta mord.⁴⁸ Benämningen verkar ibland ha använts i ganska vid bemärkelse. Ivar Svensson skriver: ”De fostermödrar, som helst åtaga sig fosterbarn för all framtid, kallas af sina grannar ’änglamakerskor’.”⁴⁹ Även i senare framställningar av fosterbarnsvård återkommer termen med jämna mellanrum och ger intryck av att åsyfta en relativt omfattande verksamhet: ”En vanlig utväg var att överlämna det nyfödda barnet till ett fosterhem eller till den speciella kår av ’änglamakerskor’ som växte fram i städernas arbetarmiljöer.”⁵⁰

Då medveten vanvård och mord är allvarliga anklagelser har det ansetts viktigt att försöka utröna hur pass vanligt änglamakeri egentligen var. Meningarna går här isär. Sven Ulric Palme framhåller att det är svårt att veta hur omfattande företeelsen var men verkar luta åt uppfattningen att det åtminstone inte var helt ovanligt:

Det övervägande antalet änglamakerskor tycks ha förblivit oantastade av myndigheterna, och då det kom till polisingripande i de allra mest flagranta fallen, var det svårt att få en fällande dom för annat än vanvård.⁵¹

Enligt Birgit Persson var änglamakeri en av orsakerna till den höga dödligheten bland utomäktenskapliga barn.⁵² I Hagbard Isbergs redogörelse ges också intryck av änglamakeri som en relativt vanlig företeelse. Andra vill istället tona ner användningen av begreppet och framhåller att änglamakeri i själva verket var ganska sällsynt. Richard Wawrinsky som besökte ungefär 160 fosterhem på 1880-talet framhöll att det bland dessa bara fanns sex säkra fall av konstaterade änglamakerskor. Enligt honom var

företeelsen inte alls utbredd.⁵³ Ann-Sofie Ohlander ser änglamakerskorna som beryktade men ovanliga.⁵⁴

Oavsett änglamakeriets faktiska utbredning var företeelsen vida omtalad under åren före och efter sekelskiftet. Hilda Nilssons brott kunde sålunda inordnas i en välkänd kulturell tradition.

Rättsfallet i Helsingborg: Rannsakingens förlopp och Hilda Nilssons bakgrund

Den 20 december 1916 anhölls Hilda Nilsson i sin bostad i Helsingborg och fördes till stadens detektivstation. En ung kvinna vid namn Blenda H hade tidigare kontaktat Helsingborgs fosterbarnsnämnd, då hon misstänkte oegentligheter i Hilda Nilssons bedrivande av fosterhemsverksamhet. Sent på kvällen den 28 december bröt Hilda Nilsson samman och erkände sig skyldig till att ha dödat Blenda H:s barn samt två andra barn, en odöpt pojke och en flicka vid namn Brita Elisabet, som hon mottagit som fosterbarn. Dagen därpå häktades hon och erkände ytterligare tre mord på barn som hon vårdat – John Lennart, Nils Bertil och en odöpt flicka. Följande dag förklarade hon sig skyldig till mord på flickan Irene Elisabet och den 3 januari, slutligen, erkände hon mordet på Karin Margareta.⁵⁵

Den 26 januari hölls den första rannsakingen med Hilda Nilsson. Rättegångsförhandlingar hölls vidare den 2, 9, 16 och 23 februari, varpå målet uppsköts i väntan på kungliga medicinalstyrelsens utlåtande angående Hilda Nilssons mentala hälsa.⁵⁶ Den 1 juni hade denna inkommit och gav tillhanda att Nilsson vid tiden för brotten inte kunde anses befinna sig i sjukligt sinnestillstånd.⁵⁷ Den 13 juni dömdes Hilda Nilsson jämlikt 14 kap. §1, 3 och 46 samt 4 kap. §2 i strafflagen,

för dråp att hållas till straffarbete i tio år och för vart och ett av sju särskilda mord att mista livet och vara medborgerligt förtroende förlustig för alltid, att jämlikt förutnämnda lagrum samt 4 kap. §4 strafflagen i en bot mista livet och vara medborgerligt förtroende förlustig för alltid.⁵⁸

Hovrätten fastslog domen. Avrättningen verkställdes dock aldrig, då Hilda Nilsson den 10 augusti 1917 begick självmord genom hängning på tvångsarbetsanstalten i Landskrona.⁵⁹

Hilda Nilsson föddes den 24 maj 1876 och var vid tiden för brottens uppdagande alltså 40 år gammal. Hon hade tidigare försörjt sig bland annat som arbeterska på Gummifabriken i Helsingborg och som under-

kokerska. År 1905 gifte hon sig med G E Nilsson, växelkarl i Helsingborgs hamn. Arbetet som växelkarl inbringade 24 kronor i veckan sommartid och 21 kronor i veckan vintertid, en tämligen låg lön. Familjens dåliga ekonomi hade alltid bekymrat Hilda. Växande skulder och utmätningar tärde på hushållet. Sedan 1914 utmättes varje vecka mannens lön, med följd att familjen ibland bara hade tio till tolv kronor i veckan till hyra och uppehälle. 1915 försattes makarna Nilsson på egen begäran i konkurs. Tidvis var nöden så stor att familjen fick svälta.⁶⁰ I detta svåra ekonomiska läge hade Hilda Nilsson beslutat sig för att ta emot fosterbarn.

Hilda Nilssons fosterbarn

Att Hilda Nilsson under flera års tid haft omvårdnad om fosterbarn var ingen nyhet för Helsingborgs fosterbarnsnämnd. Hon stod som fostermor både åt Erik Gustaf, fyra år gammal, och åt Henry Sigvard, ett år gammal, och nämndens ledamöter hade i själva verket avlagt flera besök hemma hos Nilssons för att underrätta sig om barnens hälsa.⁶¹ Vad fosterbarnsnämnden dock aldrig haft någon kännedom om var att Hilda Nilsson mellan 1914 och 1916 tagit emot åtta andra fosterbarn. Genom att helt ignorera den lagstadgade anmälningsskyldigheten av mottagna fosterbarn lyckades hon hemlighålla barnens existens för stadens myndigheter. Överlämnandet av barnen skedde genom privata uppgörelser i vilka enbart de inblandade parterna hade insyn – det vill säga Hilda Nilsson själv och barnens mödrar. Förbindelse med mödrarna fick Hilda Nilsson dels genom att svara på annonser i Skånska Dagbladet, där goda fosterhem söktes mot en summa i ett för allt, dels genom tips från en fru Anna G som skötte ett hem för unga ogifta mödrar. Fru Anna G, och även en fru Augusta N, agerade i flera av fallen som mellanhänder och skötte mot viss betalning kontakten mellan Hilda Nilsson och de biologiska föräldrarna. Samtliga involverade parter hade givetvis intresse av att myndigheterna förblev ovetande om de ingångna avtalen, framför allt då barnen utackorderades mot en engångssumma.

Det första barn Hilda Nilsson tog livet av var en fem månader gammal flicka som utannonserats i Skånska Dagbladet och överlämnats av mormodern. En dag när Hilda höll på att bada barnet i en balja blev hon ”alldeles uttråkad” på barnets skrik och dränkte henne genom att placera en tvättbräda och en kolspann ovanpå flickans rygg. Dagen därpå brände hon liket i tvättstugans kologn. Till sin man och vice hyresvärdinnan uppgav Hilda att ”fint folk” varit och hämtat barnet.

Hilda använde i stort sett samma tillvägagångssätt för att mörda de

övriga sju barnen. I vissa fall utförde hon brottet direkt efter mottagandet, vilket innebar att varken maken eller grannarna någonsin fick kännedom om barnens existens. I november 1915 fick Hilda Nilsson kontakt med fru Anna G i Malmö, och genom hennes försorg kunde hon vid olika tillfällen mottaga inte mindre än tre fosterbarn. Ett av dessa var en pojke som skulle utackorderas för 400 kronor i ett för allt. Hilda hade planer på att låta sin syster ta hand om barnet men istället beslöt hon sig för att mörda honom. För sin man och övriga som kände till pojken berättade hon att modern hade hämtat sin son.

Det var just denna moder, Blenda H, som var den första att fatta miss-tankar mot Hildas verksamhet och det var genom hennes skrivelse till fosterbarnsnämnden som Hilda kunde ställas inför rätta och dömas. Detta brev tillsammans med den rapport Blenda H lämnade till polisen under brottsutredningen ger en detaljerad och intressant bild av fosterbarnsvård ur en ogift moders perspektiv. Blenda H befann sig, ogift och gravid, i en svår situation. Hon kom i kontakt med fru Anna G genom att svara på en tidningsannons som erbjöd ”obemärkt dam kan få god inackordering. Barnet tages som eget utan ersättning”.⁶² Blenda flyttade in i Anna G:s lägenhet i Malmö, där hon bodde tillsammans med fem andra ogifta gravida kvinnor. Anna G hade inledningsvis begärt 45 kronor i månaden i inackorderingsavgift men när denna väl skulle betalas in höjdes priset till 50 kronor. Dessutom krävdes en summa på 25 kronor för dop och hem till barnet när detta var fött. Eftersom Blenda ville ha möjlighet att träffa sitt barn steg fosterlegan till 400 kronor. Alternativet var att barnet togs emot utan ersättning men detta innebar att modern aldrig tilläts återse sitt barn. Födelsen skulle ske på Malmö privata förlossningshem, som drevs av en svägerska till Anna G, och kostnaden för detta låg på 50 kronor samt en legosängsavgift på fem kronor om dagen. Därutöver tillkom ytterligare omkostnader. Sammantaget blev det en ansenlig summa Blenda tvingades betala: ”Så det hela gick till långt mera än man från början tänkt sig. Vi voro ledsna över en så kostsam vistelse, men då vi voro nedkomna var ingenting annat att göra än att stanna kvar och betala då det fordrades.”⁶³ Blenda tröstade sig med att Anna G försäkrat att hennes barn skulle få det bra, då bara ”bättre” familjer anlände förlossningshemmet.

Tre dagar efter födelsen drabbades Blenda av en svår sjukdom och var tvungen att förbli sängliggande. Detta innebar stora svårigheter när det gällde att tjäna ihop till fosterlegan, som nu stigit till 450 kronor. Hilda Nilsson beslöt sig dock för att efterskänka summan sånär som på 100 kronor.⁶⁴ Hilda hade (falskeligen) uppgett att det var hennes syster som skulle ha hand om Blendas son. En dag anlände ett brev från Hilda, där

hon meddelade att systemen och hennes man skulle flytta till Malmbergen med pojken. Eftersom tiden var knapp och Blenda fortfarande hade svårt att gå efter sin sjukdom hade hon ingen möjlighet att åka upp och hälsa på sitt barn. Hon ville dock höra hur han mätte innan avresan och ringde därför till Helsingborg.⁶⁵ Hon fick till svar att pojken var frisk och duktig och växte som han skulle. Hilda lovade skicka systemens adress så att Blenda kunde ta kontakt med dem men någon sådan upplysning dök aldrig upp. Efter att förgäves ha skickat flera brev, både till Hilda, Anna G och Malmbergen, bestämde sig Blenda för att resa till Helsingborg och prata med Hilda:

Jag glädde mig åt att nu äntligen få spörja till min lille gosse och meddelade hon då att gossen var död.⁶⁶ [— —]Det kom så plötsligt och oväntat att min sorg blef så hejdlös, jag grät och var så ledsen. Fru Nilsson bara stirrade på mig och sökte inte att trösta mig. Istället visade hon mig sin yngsta gosses präktiga och knubbiga små lemmar och hur tillgiven han var henne. Detta lindrade inte min sorg utan tvärtom.⁶⁷

När Blenda hade rest hem igen slog det henne att hon ville ha en liten vård på sin sons grav och hon skrev därför till Hilda och bad om adressen till systemen i Malmbergen, ”vilket jag på grund av min sorg ej kommit att få reda på när jag var därnere.”⁶⁸ När inget svar hördes av blev Blenda miss-tänksam. Efter att ha gjort vissa efterforskningar skrev hon slutligen till fosterbarnsnämnden i Helsingborg.⁶⁹

Hilda Nilssons beslut att mottaga fosterbarn

Både i samtida rapporter och i modern forskning framträder ofta fosterbarnsvården under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal som en ekonomisk affärsverksamhet, där barnen främst betraktades som en försörjningskälla. Det är dock viktigt att hålla i minnet att historiska generaliseringar är riskabla och att individuella avvikelser alltid har förekommit. Med största sannolikhet existerade det även under denna period familjer som valde att ta emot fosterbarn av helt humanitära skäl och för vilka betalningen utgjorde en mindre viktig angelägenhet. Likväl går det inte att bortse från att det ekonomiska motivet verkar ha varit framträdande för många som hade hand om fosterbarn.

Det är tydligt att Hilda Nilssons verksamhet placerar sig inom denna tradition av vinstinbringande fosterbarnsvård. Såväl i det egna vittnesmålet som i rådhusrättens domslut anges ekonomisk vinning som det hu-

vudsakliga – och sannolikt enda – motivet till Hilda Nilssons beslut att ta emot fosterbarn. Familjens dåliga ekonomiska situation med ständiga skuldindrivningar och utmätningar hade länge plågat Hilda. Som för många andra kvinnor under denna period framstod fosterbarnsvård som en lockande inkomstkälla.

Fosterlegans stora betydelse för Hilda Nilsson framkommer tydligt i hennes redogörelse i polisrapporten. De belopp hon krävde för mottagandet av barnen varierade mellan 300 och 600 kronor med en urskiljbar prisstegring i de fyra fall där mellanhänderna var inblandade.⁷⁰ I samtliga åtta fall hade betalningen skett i ett för allt, vilket rådhusrätten ifrågasatte vid rannsakingen. Hildas försvar till varför hon enbart svarat på annonser som erbjöd denna typ av betalning var att hon ej haft tanke på något annat då hon inte hade trott sig bli hjälpt av månadsbetalningar.⁷¹ I flera fall hade föräldrarna svårigheter att få ihop till hela beloppet men Hilda var envis när det gällde att inkassera pengarna och återkom då vid ett senare tillfälle för att begära resten av summan. Tre gånger gjorde hon detta trots att hon redan mördat barnen.⁷²

Låg fosterlega som en orsak bakom den otillräckliga vård många fosterbarn fick framhålls i kommittébetänkandet från 1897 och i senare forskning. Då Hilda Nilsson vid rannsakingen förnekade att hon i förväg planerat att döda barnen fick hon frågan hur hon kunde ha trott att en så ringa fosterlega som 300 kronor skulle kunna bekosta barnens försörjning under hela uppväxttiden. Hilda svarade att hon ändå tänkt att "barnets mottagande skulle medföra lättnad för makarna Nilsson i ekonomiskt hänseende."⁷³ Åklagaren satte inte någon tilltro till detta påstående: "Detta belopp kunde hon, som förut hade barn att sköta, lätteligen inse vara otillräckligt för barnets vård under någon längre tid."⁷⁴ Hildas advokat var av samma åsikt, då Hilda var slösaktig och därför lätt kunnat inse att pengarna inte skulle räcka. Detta talade för att Hilda på ett tidigt stadium bestämt sig för att döda barnen.⁷⁵

Vid framläggandet av Hildas budget visade det sig att hon genom sin fosterbarnsvård gjort sig en förtjänst på 3190 kronor men hon förnekade att hon härigenom gjort någon vinst, då hon haft kostnader för Erik Gustaf i fyra år och för Henry Sigvard i tretton månader. De fosterlegor Hilda mottagit hade hon använt till hushållet, till husgeråd och kläder. På frågan varför hon inte använt pengarna till att betala av makarnas skulder svarade hon att hon velat hemlighålla för mannen att hon var i besittning av så stora summor.⁷⁶

Om Hilda Nilsson genom sitt klart ekonomiska motiv väl stämmer in i bilden av den typiska änglamakerskan så skiljer hon sig betydligt i andra

avseenden, vilket möjligen kan vara en förklaring till varför brotten inte uppdagades förrän efter så lång tid. Samtidens skräckbild av fosterhem där barn for uppenbart illa på grund av likgiltighet, okunnighet, dålig hygien och vanvård överensstämmer inte alls med Hilda Nilssons hushåll. Hennes hem var, trots sina ekonomiska bekymmer, väl ansett och respekterat. I själva verket beskrivs hon av sin omgivning genomgående som vänlig, ordentlig och arbetsam.⁷⁷ Flera av barnens mödrar uppfattade Hilda som förtroendeingivande och trodde att hon skulle ta väl hand om deras barn.⁷⁸ Hilda försökte också medvetet ge intryck av att vara en god och omsorgsfull fostermor. Hon påtalade ständigt hur förtjust hon var i barn och hur bra de hade det i hennes hem. Hon tröstade de mödrar som var ledsna över att behöva skiljas från sina barn med att hon skulle bli som en verklig mor för dem. Till flera mödrar sände hon också brev där hon försäkrade att barnen mådde bra och var väl omhändertagna.⁷⁹ Även det faktum att Hilda Nilsson var gift och inte hade några egna barn var förmodligen något som talade till hennes fördel i omgivningens ögon. Enligt Birgit Persson stod gifta barnlösa par högt i kurs som fosterföräldrar.⁸⁰ Detta framgår tydligt i de berättelser som Hilda Nilsson och mödrarna delgav polisen. En av mödrarna, Elsa E, trodde att hennes barn skulle få det bra hos Hilda, då fru Anna G berättat att hon varit gift i elva år med en järnvägstjänsteman och att de inte hade några egna barn. Hilda själv använde sitt civilstånd som lockbete när hon på en annons svarade: ”I en barnlös tjänstemannafamilj kan den lille erhålla ett gott hem, eftersom vi äro verkligt barnkära.”⁸¹ Vid rannsakingen fick Hilda frågan varför hon uppgett signaturen ”tjänsteman” när hon svarat på annonser, varpå hon förklarade att det var i syfte att annonsören skulle tro att barnet kom till ett gott hem och därför betala mer.⁸² Blenda H skrev i brevet till fosterbarnsnämnden att ”det uppgavs att de voro barnlösa, vidare skulle de vara religiösa och välbärgade, så att han skulle ha fått det mycket bra.”⁸³

Gift, barnlös, ordningsam och huslig utgjorde Hilda Nilsson en stark kontrast till de änglamakerskor vars vanvård och ohygieniska hem samtiden väl kände till och mistroddes. Med detta i åtanke blir det kanske mindre förvånande att omgivningen så sent fattade misstankar mot Hilda Nilssons verksamhet.

Mödrarnas beslut att lämna bort sina barn

De åtta mödrar som lämnade sina barn till Hilda Nilsson var samtliga ogifta och hade en relativt låg samhällsställning. De flesta var också förhållandevis unga och hade inget ekonomiskt eller psykiskt stöd från barnets

far. I alla dessa avseenden var mödrarna typiska representanter för det stora antal kvinnor som under århundraden runt om i Europa sett sig tvingade att lämna bort sina barn.⁸⁴ De gemensamma nämnarna mellan de mödrar Hilda Nilsson kom i kontakt med är uppenbara och pekar med all önskvärd tydlighet på vilka faktorer som har bidragit till deras beslut att utackordera sina barn. Det bör påpekas att inte alla mödrar explicit upp-gav vilka skäl de haft till sin handling men utifrån de uppgifter som ges i det rättsliga materialet är det möjligt att skapa sig en ganska god uppfattning om kvinnornas motiv.

Det faktum att ingen av de åtta mödrarna var gifta med barnets far kan knappast vara en slump och bekräftar att det fortfarande under 1910-talet var skambelagt att föda ett utomäktenskapligt barn. Flera av mödrarna uppger också att detta har varit ett avgörande skäl till varför barnet lämnats bort. Blenda H skriver: ”Då jag råkat i olycka och mitt lilla barns far svek mig visste jag mig till en början ingen råd.”⁸⁵ I Elsa E:s fall utackorderades barnet eftersom, enligt vad fru Anna G sa till Hilda: ”faderskapet var mycket tråkigt, emedan fadern var gift, varför det hela skulle vara ’mycket fördolt’.”⁸⁶ En annan av mödrarna, Lovisa P, hade gift sig innan hon visste att hon var gravid. Mannen var dock inte barnets far. Denne visste i själva verket inte ens om att han fått en dotter. Lovisa och hennes make hade funderat på att behålla flickan, ”men det hade ansetts såsom en obehaglig påminnelse i deras hem”.⁸⁷

Mödrarnas sociala ställning var något varierande men ingen av dem tillhörde samhällets mer välbeställda skikt. Majoriteten hade stora problem med att betala fosterlegan och i flera fall fick aldrig Hilda hela beloppet. Samtliga mödrar var yrkesverksamma, möjligen med undantag av Lovisa P som nyligen gift sig. De hade anställningar som skådespelerska, piga, hårfrisörska, handelsbiträde, kontorsbiträde, bagerska och kaféservitris.⁸⁸ De som inte lyckades betala hela fosterlegan var pigan, hårfrisörskan, kontorsbiträdet och bagerskan. Tre av dessa hade ändå hjälp med betalningen, antingen av barnets far eller av sina egna föräldrar.⁸⁹ Vidare uppgav tre av mödrarna att de önskade stå som okända. Detta faktum uppmärksammades i polisförhören, tydligtvis med en misstanke om att detta förenklat för Hilda Nilsson att bringa barnen om livet. Hilda förnekade dock att så varit fallet: ”Den omständigheten, att mödrarna till de dödade barnen, enligt vad Hilda Nilsson väl förstått, velat vara okända, hade dock icke påverkat Hilda Nilsson att döda barnen.”⁹⁰

I *Statistiska Meddelanden* från 1914 får man lätt intrycket av att de mödrar som valde att lämna bort sina barn var fullt införstådda med den bristfälliga eller direkt livshotande vård som väntade barnen. Samma upp-

fattning påträffas på andra håll. Enligt Ivar Svensson lämnades barnet över till fosterfamiljen med en tyst överenskommelse som innebar att modern inte ville ha några vidare besvär.⁹¹ Birgit Persson anser att både de biologiska föräldrarna och fosterföräldrarna var fullt medvetna om att fosterlega i ett för allt inte skulle räcka länge för att föda barnet.⁹² Palme anser att "förhållandet synes ha varit så allmänt känt att barnaföderskan i allmänhet måste ha vetat vad saken gällde."⁹³

Den slutsats som kan dras är rimligtvis att de mödrar som utackorderade sina barn var förberedda på att barnet löpte stor risk att dö. En analys av vilken inställning undersökningens åtta mödrar hade till sina barn ger delvis helt andra resultat, som är viktiga att beakta. Det slår en omedelbart hur olika de åtta mödrarna betraktade sina barn. I själva verket är det inom detta område de skiljer sig åt som mest. Medan några av kvinnorna verkar ärligt fästa vid sina barn ger andra ett mer eller mindre likgiltigt intryck. Ett exempel på det senare förhållandet är Lovisa P som lämnade sitt barn då det ansågs som en obehaglig påminnelse. Hon önskade ingen vidare kontakt med sin dotter: "Fru P hade sagt till fru Augusta N, att fru P icke komma att intressera sig för barnet".⁹⁴ Irene Elisabets mor Lisa P uppgav för polisen att "om barnet dött en naturlig död, skulle Lisa P ej sört det, tvärtom varit nöjd därmed, men nu föreföll det henne hemskt".⁹⁵

De övriga fem mödrarna uppvisar alla tecken på affektion och omtanke om sina barn, även om graden av engagemang är varierande.⁹⁶ Hulda Lovisa A hörde aldrig av sig till Hilda personligen för att efterfråga barnets hälsa men hon hade kontaktat fru Anna G för att höra om barnet verkat få det bra och hon ville också hälsa på det ett par år senare. Elsa E skickade några veckor efter barnets överlämnande ett brev till Hilda där hon undrade hur sonen mådde. Hilda svarade aldrig och modern hördes sedan ej av.⁹⁷ Ingeborg A hade, när hon lämnade sin dotter, uppställt vissa villkor rörande barnets vård. Hilda skulle få flickan som sin egen men bara om hon fostrade henne riktigt bra. Om Hilda dog eller barnet for illa på något sätt ville modern återfå sitt barn. Eftersom Ingeborg hade svårigheter att betala fosterlegan skrev hon snart till Hilda att hon "därför i värsta fall finge själv taga hand om barnet".⁹⁸ Hilda, som redan mördat flickan, svarade att hon inte gjorde anspråk på mer pengar. Ingeborg hörde därefter inte av sig, eftersom Hilda verkat så förtroendeingivande.

Två av mödrarna utmärker sig som särskilt angelägna om sina barns välbefinnande. Blenda H:s känslor för sin pojke går inte att missta sig på. Hennes idoga arbete för att underrätta sig om sonens hälsotillstånd och de tecken hon ger på uppriktigt sorg vid beskedet om hans död ger tillräckligt

stöd för detta påstående. Visserligen kan de upprepade ömhetsbetygelser för sitt barn som hon använder i brevet till fosterbarnsnämnden vara menade att något mildra det intryck av en oansvarig och kärlekslös mor som hon kanske trott sig ge men detta ändrar inte det faktum att hon faktiskt ansträngde sig till det yttersta för att kontakta pojken. Även Eleonora M gjorde klart för Hilda att hon ville få möjlighet att besöka sitt barn, vilket hon också upprepade gånger försökte göra. Hon hade dessutom undersökt Hildas hem noggrant för att försäkra sig om att pojken skulle få det bra. Mödrarnas återkommande försök att kontakta sina barn intygas i polisrapporten också av Hilda, varför det kan uteslutas att kvinnorna skulle ha ljugit för att framstå i bättre dager eller undkomma eventuella skuld-känslor. Det verkar uppenbart att varken Blenda H, Eleonora M eller flera av de andra mödrarna var införstådda med det öde som väntade barnen. Påpekas bör också att Blenda H var en av de kvinnor som fött barn som okänd mor, vilket klart indikerar att anonymitet i syfte att slippa omgivningens fördömelse och motvilja mot barnet inte nödvändigtvis hängde ihop.

Fädernas roll

De åtta mödrarnas relation till barnens fäder har till vissa delar redan berörts. Då det inom forskningen föreligger en relativt samstämmig uppfattning om ogifta fäders möjlighet att undandra sig ansvar för sina barn ända in på 1900-talet, är det dock av stort intresse att närmare undersöka vilken roll de åtta männen spelade vid barnens födelse och överlämnande. Att fördömsen av utomäktenskapliga barn och ogifta mödrar kvarstod vid tiden för Hilda Nilssons verksamhet är klart konstaterat. Frågan är hur detta påverkade männens ansvars-kännande och beteende.

De forskare som behandlar ogifta mödrar i historisk tid framhåller ofta hur allt ansvar för barnets födelse och försörjning hamnade på kvinnornas axlar.⁹⁹ Som tidigare nämnts förbättrades inte situationen efter barnamordsplakatets tillkomst, snarare ledde detta till en klar förenkling för män att undandra sig sina ekonomiska och sociala skyldigheter. Samtiden var väl medveten om problemet, som behandlades utförligt i utredningar och betänkannden under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. I lagförslaget om utomäktenskapliga barn från 1915 betonas genomgående situationens ohållbarhet. Det framhålls hur utomäktenskapliga barn blir en källa till bekymmer för sina föräldrar och hur fadern betraktar sitt barn som en börda ”från vilken han helst vill vara fri.”¹⁰⁰ Dessutom påpekas det att man ofta inte visste vem som var den biologiska fadern, ibland inte ens

fadern själv. Resultatet blev att modern ensam fick underhålla sig själv och barnet. En rättslig process för att fastställa faderskap och stadga bidrags-skyldighet var både kostsam och komplicerad.¹⁰¹ Enligt kommittén var de flesta fäder till utomäktenskapliga barn

unga män i sådana levnadsförhållanden, att de ej äro fastare bundna vid en bostadsort utan ofta flytta och därigenom bliva svåra eller omöjliga att anträffa. Ej sällan övergiva de sin hemvist och hemlighålla sin nya uppehållsort just i syfte att undandraga sig sin underhållsskyldighet.¹⁰²

Lagberedningen ville se en betydligt större press på fäder att erkänna sina barn och bidra med ekonomiskt understöd. De borde också hjälpa modern med hennes uppehälle under graviditetstiden, då hon både med tanke på sin egen och barnets hälsa borde slippa tungt arbete. ”Billighet och humanitet” fordrade att fadern bidrog med pengar, helst efter godvilligt erkännande men annars efter rättegång. Fadern borde dock inte komma undan med ett belopp i ett för allt, oavsett om det betalades till modern eller till fosterföräldrar, då detta äventyrade barnets hälsa. Rätten att vara okänd mor angrips också i betänkandet, då detta inte bara underlättade för kvinnan att undslippa ansvar utan även automatiskt innebar att fadern förblev anonym.¹⁰³

I betänkandet inför lag om fosterbarnsvård poängteras också hur fäders möjlighet att förbli okända utgjorde risker för de barn som lämnades till fosterföräldrar. Fäder försökte i allmänhet dra sig undan allt ansvar för det bortlämnade barnet, vilket betydde att fosterlegan oftast blev oskäligt låg med vanvård som följd.¹⁰⁴ Hagbard Isbergs kontakt med ogifta mödrar på barnbördshuset i Lund vid början av 1900-talet pekar i samma riktning. Enligt honom var det självklart för många mödrar att utackordera barnet och sedan arbeta för att själv kunna betala fosterlegan. Sällan eller aldrig hade de någon tanke på att fadern skulle bidra med pengar.¹⁰⁵

De åtta fäder vars barn dödades av Hilda Nilsson uppvisar stora olikheter när det gäller engagemang och deltagande i moderns och barnets situation. Som redan framgått uppgav flera av mödrarna att de hade liten eller ingen kontakt med barnets far. Lovisa P hade inte ens talat om för fadern att hon bar hans barn. Elsa E hade blivit gravid med en gift man ”som övergivit henne och vistades på för henne okänd ort...”.¹⁰⁶ Lisa P uppgav för polisen att hon själv haft alla kostnader för barnet. Hon hade skickat ett brev till Hilda där hon bad henne att i den händelse en okänd herre kom och frågade efter barnet hon då skulle säga att barnet lämnats för 25 kronor i månaden, istället för fosterlega i ett för allt. Detta hade Lisa P

önskat då hon på så vis lättare trodde sig kunna förmå fadern, som var skådespelare, gottgöra henne alla de utgifter hon haft för barnet. Fadern hade dock aldrig dykt upp.¹⁰⁷ Hulda Lovisa A ville inte uppge faderns namn för polisen men berättade att han hade betalat 500 kronor i fosterlega. Blenda H hade en principal som, enligt vad Anna G berättade för Hilda, nog var far till hennes barn. Principalen betalade förlossningshemmet räkning men, när föreståndarinnorna krävde Blenda på ytterligare 400 kronor, meddelade han att denna summa fick modern själv ordna på bästa sätt hon kunde. John Lennarts far, som var dräng på samma gård där modern arbetat som piga, skulle betala hela fosterlegan.¹⁰⁸

Ingen av de ovan nämnda fäderna, varken de som helt övergivit modern eller de som hjälpte henne med ekonomiska bidrag, hörde någonsin av sig till Hilda för att efterfråga sina barns välbefinnande. Enbart två av fäderna visade någon form av intresse för sina barn och bara en av dem uppgav en tydlig önskan av att få träffa barnet personligen. Fadern till Ingeborg A:s dotter skrev upprepade gånger till Hilda och bad om att få barnets fotografi och upplysningar om hur hon mådde. Sadelmakaren Fredrik eller Fridolf K, far till Eleonora M:s flicka, ville liksom modern gärna ha kontakt med dottern, vilket Eleonora berättade för Hilda när hon överlämnade barnet. Han skulle också senare betala 400 kronor av fosterlegan. Hilda, som mördade barnet direkt efter mottagandet, blev rädd att fadern skulle komma på besök och reste därför ner till Lund för att träffa honom och fick direkt 100 kronor. En tid senare meddelade K att han ville komma och hälsa på sin dotter. Fadern sände också tio kronor som Hilda skulle använda till en ”nyttig julklapp” till barnet.¹⁰⁹

Att det 1917 fortfarande var möjligt för en man att helt undandra sig ansvar för ett utomäktenskapligt barn framgår tydligt av ovanstående redogörelse. Det är ett talande faktum att ingen av fäderna förhöordes vid polisundersökningen eller rannsakningarna i rådhusrätten. Åklagaren presenterade enbart de mördade barnens mödrar, även i de fall där det fanns klara uppgifter om faderns identitet. Barnens öde var främst en angelägenhet för deras mödrar, såväl före som efter utackordningen till Hilda Nilsson. Flera av mödrarna hade ensamma fått svara för de utgifter som uppkom i samband med förlossning och utackordning. Å andra sidan finns det också tre exempel på fäder som gick med på att betala fosterlegan.¹¹⁰ Vilka faktorer som fått dem att fatta detta beslut är omöjligt att veta, det kan ha varit en allmän ansvarskänsla, medlidande med modern eller omtanke om barnet. Att enbart de mest bemedlade fäderna beslöt sig för att hjälpa till ekonomiskt kan uteslutas, då en av dem arbetade som dräng och hade stora problem att betala summan.

Fädernas beteende ger i huvudsak intryck av att de ville slippa befatta sig med sitt barn. Det är dock värt att poängtera att en beaktansvärd andel, det vill säga två fäder, ändå visade klar omtanke om sina barn. Det kan vara värt att något nyansera bilden av den notoriskt frånvarande och likgiltiga ogifta fadern. Man bör hålla i minnet att majoriteten av mödrarna inte heller uppvisade någon större iver efter att hålla kontakten med barnen. I endast ett fall är det tydligt att både modern och fadern intresserade sig för sitt barn och önskade träffa det igen.

Fru Anna G och fru Augusta N

Som tidigare framgått utackorderades fyra av barnen med hjälp av två olika mellanhänder, fru Anna G och fru Augusta N. Dessa två kvinnor bedrev båda inackordering för ogifta mödrar i sina hem och gjorde härigenom ekonomisk vinst. Unga gravida kvinnor som ville vara ”obemärkta”, det vill säga dölja sin graviditet för omvärlden, kunde för en viss summa få bo i hemmet och få hjälp med förlossning, dop och utackordering av barnet. De många omkostnaderna i samband med vistelsen hos mellanhänderna omtalas av flera av mödrarna, som ofta blev skyldiga långt större summor än de från början tänkt sig.¹¹¹

Vad mödrarna var helt ovetande om var att Anna G och Augusta N, förutom de nämnda beloppen, även behöll delar av fosterlegan. När Elsa E:s son överlämnades till Hilda för 300 kronor tog Anna G 20 kronor i ersättning. När barnet var ett år gammalt skulle Hilda enligt Anna G få resterande 300 kronor av fosterlegan men när Hilda begärde dessa pengar svarade modern förvånat att Anna G angett att summan skulle utbetalas när barnet fyllt två år.¹¹² Vid överlämnandet av Blenda H:s och Hulda Lovisa A:s barn fick Anna G vardera 20 kronor av Hilda. När Hulda Lovisas son utackorderades behöll Anna G dessutom, utan att varken Hilda eller modern visste om det, 100 kronor av fosterlegan. Hon hade nämligen angett två olika belopp i syfte att i hemlighet kunna tillskansa sig mellanskillnaden. Fru Augusta N använde samma metod. Av Lovisa P:s föräldrar mottog hon 600 kronor till fosterlega, medan hon i själva verket bara utlovat 500 kronor i annonsen. I polisförhören uppgav Lovisa att hon inte haft någon som helst aning om att Augusta N tagit 100 kronor av fosterlegan.¹¹³

I sin utsatta position riskerade unga ogifta mödrar att utnyttjas av sin omgivning, främst i ekonomiskt syfte. De möjligheter som fanns att sko sig på dessa kvinnors desperata situation framhålls ofta i forskning kring utomäktenskapliga barn och fostervård och bekräftas till stor del i upp

undersökningen. Bortsett från fosterföräldrarna själva fanns det uppenbarligen även andra som kunde dra ekonomisk nytta av ogifta mödrar och deras barn. Inom forskningen framhålls i huvudsak barnmorskan som den person som hade möjlighet att utnyttja situationen. Birgit Persson framhåller att ”möjligheterna att tjäna pengar genom skumraskverksamhet var stora och måste ha varit lockande för många som arbetade bland ogifta mödrar.”¹¹⁴

Det faktum att Anna G och Augusta N gjorde sig ekonomisk vinst genom sin verksamhet behöver inte innebära att de ignorerade sitt ansvar för barnen eller mödrarna men den bild som framskymtar i rättsmaterialet pekar nog ändå i den riktningen. Enligt Hilda hade Anna G inte begärt närmare upplysningar om Hildas levnadsförhållanden, även om Hilda möjligtvis lämnat vissa uppgifter i brev.¹¹⁵ Anna G medgav själv att hon vid första mötet med Hilda inte brytt sig om att informera sig om makarna Nilssons livssituation men av Hildas yttre hade hon fått intrycket av att ekonomin var god.¹¹⁶ Vidare skrev två av mödrarna vid olika tillfällen till Anna G för att få Hildas adress men hon brydde sig aldrig om att svara.¹¹⁷

Fru Augusta N berättade att hon och modern gemensamt valt ut Hilda som fostermor, eftersom det fanns en fosterbarnsnämnd i Helsingborg, vilket de såg som en garanti mot vanvård. Hon hade också påmint Hilda om att anmäla barnet till nämnden. Att detta fullföljdes brydde sig Augusta N dock inte om att kontrollera. Enligt henne hade hemmet sett rent och ordentligt ut och Hilda hade varit förtroendeingivande.¹¹⁸

I likhet med Hilda har mellanhänderna betraktat fosterbarnen som en möjlighet till ekonomisk vinst. Deras underlåtenhet att ordentligt kontrollera fosterhemmet samt Anna G:s motvilja att lämna ut Hildas adress till mödrarna talar för att ansvar för barnens hälsa ansetts som mindre viktigt än de intjänade pengarna.

Hilda Nilssons man

Det är av stort intresse att undersöka hur Hilda Nilssons man förhöll sig till hustruns fosterbarnsverksamhet. Maken befann sig under hela den aktuella perioden i Hildas absoluta närhet och träffade dessutom flera av de fosterbarn som hon sedermera tog livet av. Vid polisförhöret uppgav han att han varit fullständigt omedveten om hustruns brott och att han dessutom inte ens hade haft vetskap om flera av de fosterbarn hon tagit emot. Förutom de levande barnen Erik Gustaf och Henry Sigvard kände han till fyra andra barn som Hilda haft hand om – en flicka som dött i syfilis, Irene Elisabet, John Lennart och en odöpt pojke. De tre sistnäm-

da hade enligt Hilda alla blivit hämtade, vilket mannen inte betvivlat. Han visste att fosterbarn skulle anmälas till fosterbarnsnämnden men eftersom han hade litat på att Hilda hade gjort detta hade han inte bekymrat sig om saken. Han hade heller inte närmare kontrollerat hur mycket pengar hustrun tjänade genom fosterbarnen, utan litat på hennes uppgift att hon mottog månadsbetalning. Överhuvudtaget var mannen mycket lite intresserad av sin hustrus verksamhet. Det hade visserligen varit båda makarnas beslut att ta emot Erik Gustaf men därefter hade mannen inte velat befatta sig med hustruns affärer. Han hade sagt till henne att om hon ville vara bunden genom barnpassning var det hennes ensak och hon fick ansvara för inkomsten. Själv hade han inte lagt sig i fosterbarnens mottagande och vård.¹¹⁹ Hilda uppgav i polisförhören att mannen redan vid mottagandet av Irene Elisabet gjort klart för henne att han inte ville ha fler barn. Vid senare tillfällen, när hon kommit hem med fosterbarn, hade mannen blivit arg och förebrått henne för att hon befattade sig med andras barn. Enligt Hilda hade mannen inte uttryckligen förbjudit henne att ta emot barn men han hade klart låtit henne förstå att han inte tyckte om det.¹²⁰ Hon påstod också att anledningen till att Henry Sigvard fått leva var att mannen gett henne tillåtelse att vårda honom.¹²¹

Betydelsen av att båda makarna var överens om att mottaga fosterbarn framhålls i kommittébetänkandet från 1897

och särskildt är mannens ställning till hustrun sådan, att om fosterbarn mot hans vilja funnes i hemmet, der efter all sannolikhet skulle uppstå misshälligheter, hvilka, särskildt i fattiga familjer – och på några andra torde författningens knappast få faktisk tillämpning – lätt kunde blifva ödesdigra för barnen.¹²²

Huruvida Hildas brott påverkades eller föranleddes av makens likgiltighet och ovilja mot mottagandet av fosterbarn ska inte utredas här, då eventuella skuldfrågor hamnar utanför undersökningens ram. Klart är dock att Hildas fosterbarnshantering uteslutande var hennes ensak och att maken varken ville eller förväntades engagera sig i verksamheten. Detta förhållande var ingalunda unikt utan stämmer väl in i bilden av fosterbarnsvård som en kvinnlig angelägenhet.¹²³ Inom fosterbarnsforskningen verkar det närmast ses som en självklarhet att barn främst utackorderades till fostermödrar. Ibland används benämningen fosterfamilj eller fosterföräldrar, vilket ger intryck av ett mer gemensamt ställningstagande makarna emellan. Mycket sällan eller aldrig framträder fosterfäder i de studier jag tagit del av. Den tillbakadragna hållning Hildas man intog gentemot fosterbarnen var alltså i detta avseende föga anmärkningsvärd.

Avslutande diskussion

Undersökningen har haft som syfte att med utgångspunkt i Hilda Nilssons verksamhet lyfta fram och belysa fosterbarnshantering i Sverige under 1900-talets första decennier. Det är dock viktigt att framhålla att studien av Hilda Nilsson och hennes fosterbarn inte är ämnad att bidra med några nya kunskaper vad gäller den allmänna standarden i fosterhem vid denna tid. Det är givetvis omöjligt att utifrån ett enstaka fall dra några slutsatser om hur fostermödrar i allmänhet behandlade sina fosterbarn och det är absolut nödvändigt att undvika riskabla generaliseringar. Hilda Nilsson var ett särfall och måste betraktas som ett sådant. Med dessa reservationer vill jag ändå peka på den värdefulla information om fosterbarnsvård som rättsfallet kan bidra med. Hilda Nilssons verksamhet säger oss mycket om de sociala, kulturella och ekonomiska omständigheter som drev vissa kvinnor att lämna bort sina barn och andra kvinnor att ta emot dem. Mikrostudien ger en klar bild av fosterbarnsvårdens beskaffenhet vid denna tid och visar på de kryphål i lagarna och brister i tillsyn och kontroll som möjliggjorde barnens anförskaffande och undanröjande.

I undersökningen av Hilda Nilssons fosterbarnsverksamhet är den ekonomiska aspekten otvivelaktigt mest framträdande. Hildas beslut att ta emot fosterbarn var uteslutande grundat på de ekonomiska möjligheter som verksamheten tillhandahöll. Vinstmotivet framträder med all önskvärd tydlighet både i Hilda Nilssons egna uttalanden och i övriga vittnesredogörelser. I detta avseende tjänar rättsfallet från Helsingborg som en klar bekräftelse av tidigare forskningsresultat. Fosterbarnsvården under sent 1800- och tidigt 1900-tal beskrivs inte sällan som en ren industri, som en affärsverksamhet. Hilda Nilssons verksamhet var på intet vis unik utan ingick tvärtom i en sedan länge etablerad tradition.

En anmärkningsvärd omständighet i Hilda Nilssons fosterbarnsverksamhet är den tämligen betydelsefulla roll de två mellanhänderna spelade. Kvinnor av detta slag, som utan att inneha barnmorskans särställning ändå kunde dra ekonomiska fördelar av ogifta mödrar, nämns ytterst sällan inom svensk forskning. Deras inblandning är väsentlig att lyfta fram då de ger ett otvetydigt bevis på hur fosterbarnsvården kunde tjäna som näringsfång för mindre bemedlade kvinnor.

Inom forskningen framhålls som vi sett att fosterbarnsvårdens funktion som näringskälla ofta ledde till en försämring av fosterbarnens möjligheter till en humanitär och kärleksfull omvårdnad. Huruvida vanvård och likgiltighet var ett vanligt förekommande inslag i fosterfamiljer vid 1900-talets början får här förbli en obesvarad fråga men tydligt är ju att

misskötsel eller, som i Hilda Nilssons fall, fullständig brist på skötsel kunde förekomma under en längre tid utan att någon reagerade. Den nya fosterbarnslagen och de statliga fosterbarnsnämnderna kunde uppenbarligen manipuleras och kringgåås i stor utsträckning. Hilda Nilssons verksamhet ger obestridliga exempel på hur fosterbarnssystemet kunde utnyttjas och missbrukas.

Undersökningen av de åtta mödrar som lämnade sina barn till Hilda Nilsson har i flera avseenden gett resultat som stämmer ganska väl överens med den bild som vi sett framträda både inom samtida framställningar och inom modern forskning. Det råder inga tvivel om att de barn som lämnades till fosterfamiljer i mycket stor utsträckning var födda utom äktenskapet. De stora svårigheter det innebar att vara ogift mor kvarstod uppenbarligen fortfarande vid denna tid. De ekonomiska bekymmer som medföljde en utomäktenskaplig graviditet är också väl synliga i undersökningen. Kontakten med barnens fäder var i de flesta fall dålig eller helt obefintlig.

Om kvinnorna i dessa hänseenden verkar utgöra typiska exempel på mödrar till utackorderade barn, är det desto mer betydelsefullt att lyfta fram de aspekter där de inte inordnar sig i mönstret. Fram för allt gäller detta mödrarnas inställning till sina bortlämnade barn. Som tidigare framgått finns det både inom samtida skildringar och senare forskning en tendens att framställa mödrar till utackorderade barn som mer eller mindre likgiltiga inför sina barns framtid. Det är ytterst sällsynt att stöta på skildringar av oro, saknad och separationsångest i samband med fosterbarns utackordering. I mikroanalysen av rättsfallet från Helsingborg åskådliggörs och levandegörs dessa känslor, genom några mödrars uppenbara ovilja att skiljas från sina barn och deras uttryckliga önskan att få träffa dem igen – inget av vilket tyder på likgiltighet. Det tyder än mindre på att mödrarna hade vetskap om att barnen förmodligen inte skulle överleva. Faktum är att majoriteten av mödrarna ville ha möjlighet att kontakta Hilda Nilsson för att efterfråga sina barns hälsotillstånd. Förvisso var det inte alla som genomförde denna önskan, men att en så pass stor andel av mödrarna ändå hörde av sig till Hilda rimmade illa med att barnens öde var förutsett. I själva verket är de känslor och behov som några av mödrarna gav uttryck för inte ägnade att väcka någon större förvåning. Det må vara hänt att utackordering av barnen var mödrarnas eget val, men därmed följer inte nödvändigtvis att deras beslut var enkelt eller självklart. Att sociala och ekonomiska omständigheter i hög grad påverkade kvinnornas bedömning av situationen framgår tydligt i undersökningen. Bortlämnandet av barnen kan därför ha känts mer som ett tvång, ett nödvändigt

ont, än som en renodlad befrielse. Sorg och saknad vid separationen skulle i detta fall vara naturligt.

Som framgått tidigare har okända mödrar i ännu högre utsträckning än andra mödrar ansetts oengagerade i sina utackorderade barns framtid. Anonymitetsrätten innebar förvisso att modern kunde föda och lämna bort barnet i all hemlighet och efter fosterlegans betalning försvinna för gott. Det är fullt möjligt att vissa kvinnor också utnyttjade den på detta sätt. Rättsfallet från Helsingborg kan dock något relativisera bilden av de okända mödrarna. Faktum är att de tre okända mödrarna inte på något märkbart sätt skiljer sig från de övriga kvinnorna, varken när det gäller bakgrund eller de omständigheter som omgärdade barnens födelse och utackordering. Samtliga mödrar var också representerade vid rannsakingarna. Anonymitetsrätten verkar följaktligen inte ha påverkat vare sig barnens mottagande och behandling eller mödrarnas möjlighet att slippa offentlighetens ljus. Barnamordsplakatet ger i det här fallet intryck av att ha utvecklats till en formsak istället för en verkligt effektiv metod att undslippa ansvar för en utomäktenskaplig graviditet. Möjligen var detta en följd av den enorma kritik plakatet under lång tid fått utstå. Anonymitetsrätten avskaffades också samma år som Hilda Nilsson ställdes inför rätta.

Liksom undersökningen har gett en del nya perspektiv när det gäller mödrars påstådda indifferens mot sina bortlämnade barn har analysen av de åtta fädernas beteende bidragit med tänkvärda resultat. Visserligen uppvisar majoriteten av fäderna en inställning till modern och barnet som i ganska hög grad överensstämmer med den gängse bilden av frånvarande och ansvarslösa ogifta fäder men undantagen är betydelsefulla och viktiga att lyfta fram. Det är naturligtvis ingen självklarhet att mikrostudiens resultat är representativa för samhället i stort men de visar tydligt på de tendenser och beteenden som ofta döljer sig bakom historiska generaliseringar. I översiktliga studier av utomäktenskapliga barn och deras föräldrar är det lätt att få ett ensidigt intryck, vilket är svårt att undvika men inte desto mindre beklagligt. Rättsfallet från Helsingborg visar att inte alla fäder var likgiltiga inför sina utomäktenskapliga barn.

Undersökningen av Hilda Nilssons fosterbarnsverksamhet och de inblandades handlingar och ställningstaganden har i all väsentlig del lyft fram fosterbarnsvård och fosterbarn som en kvinnlig angelägenhet. Hilda Nilsson ansvarade själv för de barn hon tog emot och de pengar detta inbringade. Fosterbarnsvård var en kvinnosyssla, såsom barn enligt tradition alltid hade varit kvinnors ansvar. Detta förhållande blir än mer uppenbart hos fosterbarnens biologiska föräldrar. I samtliga fall har mödrarna haft det huvudsakliga, i vissa fall fullständiga, ansvaret för sina barn och deras ut-

ackordering. Även om några av fäderna visade känslomässigt intresse och ekonomisk hjälpsamhet förändras inte det faktum att de var synnerligen perifera i jämförelse med mödrarna. Utomäktenskaplig sexualitet var fortfarande vid denna tid något som i första hand kvinnor fick stå till svars för.

Speglad i ett genusperspektiv blir det kanske enklare att förstå hur fosterbarnsvården under så lång tid kunde misskötas och negligeras. I likhet med många andra kvinnliga sysselsättningsområden prioriterades verksamheten lågt och det faktum att majoriteten av fosterbarnen var födda av ogifta mödrar befrämjade inte deras möjligheter till uppmärksamhet från myndigheternas sida. Om barn i allmänhet huvudsakligen förknippades med den kvinnliga samhällsfären gällde detta i ännu mycket högre grad för de utomäktenskapliga barnen, då dessa oftast saknade kontakt med sin far. Utan denna avgörande sociala grund stod barnen försvarslösa, utan samhällsligt skydd. De utackorderades av mödrar som inte ansåg sig klara det ekonomiska och sociala ansvaret, och hamnade hos kvinnor som främst välkomnade den ekonomiska vinsten. Det är sant att fosterbarnens problematiska situation väckte kritik och förbättringssträvanden redan under sent 1800-tal, men några mer genomgripande framsteg kom inte förrän den utomäktenskapliga sexualiteten började avdramatiseras. Fosterbarnslagen från 1902 signalerade en medvetenhet om fosterbarnsvårdens otillräcklighet, men blev som vi sett i många avseende verkningslös. Röster höjdes och krävde en hårdare och mer effektiv lag, vilket ledde till tillkomsten av 1917 års lag. Många av de omständigheter som direkt eller indirekt bidrog till att möjliggöra Hildas verksamhet försvann, antingen i samband med 1917 års lag eller successivt under åren framöver. Fosterbarnsvårdens reformering ser jag som ett led i den utveckling som innebar en ökad uppmärksamhet och kritik av kvinnors underordnade ställning i samhället. I samband med den kvinnliga frigörelseprocessen uppvärderades också barnens ställning. Hilda Nilsson befann sig i en brytningstid, en tid då ogifta mödrar, utomäktenskapliga barn och fosterbarnsvård ivrigt diskuterades och debatterades. De förhållanden som kom i dagen i samband med att Hildas brott uppdagades måste ha fungerat som ett slutgiltigt bevis på att förändringar var av nöden.

Noter

- 1 *Helsingborgs Dagblad* 27/1 1917.
- 2 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, Utom äktenskapet födda barn av Kungl. Statistiska Centralbyrån I, 1914, s 103 (ingår i Statistiska Meddelanden, Serie A, tillfälliga statistiska undersökningar, Band 1, Stockholm 1912-1916, Stockholm).

- 3 Se till exempel Birgit Persson, "Att vara ogift mor på 1700- och 1800-talet", i Karin Westman Berg (red.), *Könsdiskriminering förr och nu. Litteratursociologiska och historiska studier*, Stockholm 1972; Ann-Sofie Ohlander, "Farliga kvinnor och barn", i *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, Stockholm 1993; Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd*, Lund 1997, s 77; Orvar Löfgren och Mats Hellspång, *Land och stad. Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*, Lund 1994, s 267–268; Helena M. Henschen (red.), *Barn i stan*, Stockholm 1990, s 70–73.
- 4 Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover & London 1997, s 116.
- 5 Iggers 1997, s 113; Birgitta Odén, *Leda vid livet. Fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia*, Lund 1998, s 13.
- 6 Odén 1998, s 14.
- 7 Iggers 1997, s 104, 117.
- 8 Christina Ericsson, "Inledning", i densamma (red.), *Genus i historisk forskning*, Lund 1993, s 6–7.
- 9 Exempelvis Lindstedt Cronberg 1997; Elisabeth Badinter, *Den kärleksfulla modern. Om moderskärlekens historia*, Stockholm 1980; Monika Edgren, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning i Norrköpings underklass under 1800-talet*, Lund 1994; Inger Lövkrona, *Annika Larsdotter, barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, Lund 1999. Enligt Lövkrona har dock genusvetenskapliga aspekter på illegitimitet och barnamord hittills varit ovanliga, se s 18.
- 10 Se exempelvis David I. Kertzer, *Sacrificed for Honor. Italian Infant Abandonment and the Politics of Reproductive Control*, Boston 1993, s 18–19 och Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*, Stockholm 1996, s 137–143.
- 11 Kertzer 1993, s 19; Taussi Sjöberg 1996, s 143. Det bör dock påpekas bör att Lindstedt Cronberg i sin undersökning (1997, s 287–288) visat att männen under stormaktstiden ställts till ansvar för sin delaktighet i den sexuella relationen i högre utsträckning än man tidigare trott.
- 12 Erik Anners, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*, Stockholm 1965, s 207.
- 13 Lindstedt Cronberg 1997, s 66–67; Persson 1972, s 125–129.
- 14 K. Regl. För barnmorskor d. 3 sept 1909, § 21.
- 15 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 86–87.
- 16 Lindstedt Cronberg 1997, s 289–290.
- 17 Lindstedt Cronberg 1997, s 74: "Det oäkta barnets status bidrar till förståelsen av den ogifta moderns status och vice versa".
- 18 Ohlander 1993, "Farliga kvinnor och barn", s 76.
- 19 1912 års lag, Ärfvdabalk, 8 Kap. 7 §.
- 20 Lindstedt Cronberg 1997, s 76.
- 21 Birgit Persson, "Spädbarnsdödligheten genom tiderna: önskade – oönskade barn", i Eva Lis Bjurman (red.), *Barnhistoria. Om barns villkor förr*, Stockholm 1981, s 43.

- 22 Lindstedt Cronberg 1997, s 75.
- 23 Göran Inger, *Svensk rätts historia*, Lund 1980, s 206.
- 24 Se Ohlander, 1988; Lindstedt Cronberg 1997, s 77; Persson 1981, s 45–46.
- 25 Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken III. Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m, Stockholm 1915, s 75 (ingår i Bihang till Riksdagens Protokoll vid Lagtima Riksdagen i Stockholm år 1917, Andra Samlingen, Andra Avdelningen, Första Bandet).
- 26 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 55–56, 64; se även Ohlander 1993, s 75. Under 1900-talets första decennium dog 7,8 procent av barn födda inom äktenskapet, medan 13,2 av de utomäktenskapliga barnen dog.
- 27 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 59.
- 28 Lindstedt Cronberg 1997, s 77; Persson, 1981, s 30. Enligt Lindstedt Cronberg dog under åren 1801–1805 17 procent av barn födda inom äktenskapet, medan 45 procent av barn födda utom äktenskapet avled under samma period.
- 29 Se exempelvis Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 59; Lindstedt Cronberg 1997, s 77; Persson 1981, s 31–32.
- 30 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 59–60.
- 31 Se exempelvis Richard Wawrinsky, *Om barnavården och särskildt fosterbarnsvården i äldre och nyare tid*, Stockholm 1896, s 1.
- 32 Lag om fosterbarns vård; given Stockholms slott d. 6 juni 1902, 2 §.
- 33 Lag om fosterbarns vård, given Stockholms slott d. 6 juni 1902, § 5–14.
- 34 Hagbard Isberg, *Så var det*, Lund 1959, s 128–129.
- 35 Se bland andra Sven Ulric Palme, ”Samhället och barnen på änglamakerskornas tid”, *Fataburen* 1971 s 50; Ohlander 1993, s 76; Lindstedt Cronberg 1997, s 76; Orvar Löfgren och Mats Hellspong 1994, s 267–268; Persson 1972, s 130; *Barn i stan*, s 47; Edgren 1994, s 186.
- 36 Ivar Svensson, ”Om dibarn och deras mödrar i fattigvårdshänsende. Af C.S.A:s Fattigvårdskommitté samarbete med Med D:r Ivar Svensson”, i *Fattigvård och folkförsäkring. Skrifiserie utgifven af Centralförbundet för socialt arbete (C.S.A.:s) Fattigvårdskommitté, N:o 6*, Stockholm 1906, s 35–36; se även Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., 1915, s 71.
- 37 Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m, 1915, s 71.
- 38 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 91.
- 39 Persson 1981, s 32.
- 40 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 92.
- 41 Statistiska Meddelanden, serie A, band 1:4, 1914, s 94.
- 42 Birgit Persson, *Barnhus och övergivna barn*, Stockholm 1985, s 2–3 och s 7 i kapitel II.
- 43 Se Persson 1985, s 7–8; Ohlander 1993, s 75–79; Palme 1971, s 51.
- 44 Underdånigt förslag till ordnande af Fosterbarnsvården m.m. 1897, s 21–22.
- 45 Svensson 1906, s 16.
- 46 Se bland andra Persson 1981, s 33–35 och Persson 1985, s 8 i kapitel II; Ohlander 1993, s 76; Palme 1971, s 48–50; Löfgren och Hellspong 1994, s 268.

CECILIA RIVING

- 47 Persson 1981, s 35.
- 48 Persson 1985, s 8 i kapitel II.
- 49 Svensson 1906, s 14.
- 50 Löfgren och Hellspong 1994, s. 268.
- 51 Palme 1971, s 49.
- 52 Persson 1981, s 35.
- 53 Persson 1985, s 35.
- 54 Ohlander 1993, s 76.
- 55 Polisrapport, s 7–10; n:r 28; Helsingborgs stadsarkiv: Rådhusrätten och magistratens arkiv, Domböcker i brottmål Avdelning 1, 1917; AI ba:26, LLA.
- 56 Rannsakningar 26/1, 2/2, 9/2, 16/2, 23/2; n:r 28; Helsingborgs stadsarkiv: Rådhusrätten och magistratens arkiv, Domböcker i brottmål Avdelning 1, 1917; AI ba:26, LLA.
- 57 Bilaga 26, n:r 28; AI ba:26, LLA.
- 58 Rannsakning 13/6; AI ba:26, LLA. (Hilda Nilsson dömdes för sju mord och ett dråp.)
- 59 *Helsingborgs Dagblad* 12/8 1917.
- 60 Polisrapport, s 53–56; AI ba:26, LLA.
- 61 Polisrapport, s 72; AI ba:26, LLA.
- 62 Polisrapport, s 32; AI ba:26, LLA.
- 63 Polisrapport, s 32; AI ba:26, LLA.
- 64 Polisrapport, s 33–34; AI ba:26, LLA.
- 65 Polisrapport, s 3; AI ba:26, LLA.
- 66 Polisrapport, s 4; AI ba:26, LLA.
- 67 Polisrapport, s 34; AI ba:26, LLA.
- 68 Polisrapport, s 4; AI ba:26, LLA.
- 69 Polisrapport, s 4; AI ba:26, LLA.
- 70 Polisrapport, s 11, 15, 19, 23, 28, 37, 43, 48; AI ba:26, LLA. I kronologisk ordning låg beloppen på 300 kr, 300 kr, 300 kr, 600 kr, 450 kr, 500 kr, 600 kr och 500 kr. I de två sistnämnda fallen tog dock mellanhänderna 100 kronor.
- 71 Rannsakning 2/2; AI ba:26, LLA.
- 72 Polisrapport, s 17–18, 25–26, 39; AI ba:26, LLA.
- 73 Rannsakning 26/1; AI ba:26, LLA.
- 74 Bilaga 19; AI ba:26, LLA.
- 75 Bilaga 20; AI ba:26, LLA.
- 76 Rannsakning 9/2 och 16/2; AI ba:26, LLA.
- 77 Polisrapport, s 66–70; AI ba:26, LLA.
- 78 Polisrapport, s 15, 22; AI ba:26, LLA.
- 79 Polisrapport, s 5; AI ba:26, LLA.
- 80 Persson, *Barnhus och övergivna barn*, s 17.
- 81 Polisrapport, s 40; AI ba:26, LLA.
- 82 Rannsakning 26/1; AI ba:26, LLA.
- 83 Polisrapport, s 4; AI ba:26, LLA.

- 84 Se till exempel Persson 1972, s 133; Persson 1981, s 30; Ohlander 1993, s 74–76; Palme 1971, s 50; *Barn i stan*, s 70–71, Isberg 1959, s 124.
- 85 Polisrapport, s 2; AI ba:26, LLA.
- 86 Polisrapport, s 23; AI ba:26, LLA.
- 87 Polisrapport, s 47; AI ba:26, LLA.
- 88 Polisrapport, s14, 16, 21, 26, 2, 39, 50–51; AI ba:26, LLA.
- 89 Polisrapport, s 16, 20, 4; AI ba:26, LLA.
- 90 Polisrapport, s 58; AI ba:26, LLA.
- 91 Svensson 1906, s 14.
- 92 Persson 1985, s 8 i kapitel II.
- 93 Palme 1971, s 51.
- 94 Polisrapport, s 47; AI ba:26, LLA.
- 95 Polisrapport, s 15; AI ba:26, LLA.
- 96 John Lennarts mor dog.
- 97 Polisrapport, s 52, 24; AI ba:26, LLA.
- 98 Polisrapport, s 21; AI ba:26, LLA.
- 99 Se till exempel Lindstedt Cronberg 1997, s 289–290; Isberg 1959, s 127; Persson 1972, s 33–34, Löfgren och Hellspong 1994, s 268; *Barn i stan*, s 71–73; Ohlander 1993, s 74.
- 100 Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., 1915, s 71.
- 101 Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., 1915, s 147–148.
- 102 Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., 1915, s 152.
- 103 Förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., 1915, s 96–104, 182.
- 104 Underdånigt förslag till ordnande af Fosterbarnsvården m.m., 1897, s 143.
- 105 Isberg 1959, s 124.
- 106 Polisrapport, s 26; AI ba:26, LLA.
- 107 Polisrapport, s 15, 12; AI ba:26, LLA.
- 108 Polisrapport, s 51, 16, 33–34; AI ba:26, LLA.
- 109 Polisrapport, s 22, 41–43; AI ba:26, LLA.
- 110 Polisrapport, s 16, 41, 51; AI ba:26, LLA.
- 111 Polisrapport, s 51, 47; AI ba:26 LLA.
- 112 Polisrapport, s 23–26; AI ba:26, LLA.
- 113 Polisrapport, s 29, 49, 52; AI ba:26, LLA.
- 114 Persson 1972, s 130.
- 115 Rannsakning 26/1; AI ba:26, LLA.
- 116 Rannsakning 2/2; AI ba:26, LLA.
- 117 Polisrapport, s 34, 52; AI ba:26, LLA.
- 118 Rannsakning 16/2; AI ba:26, LLA.
- 119 Polisrapport, s 60–61; AI ba:26, LLA.
- 120 Polisrapport, s 11, 30, 49; AI ba:26, LLA.
- 121 *Dagens Nyheter* 27/1 1917.
- 122 Underdånigt förslag till ordnande af Fosterbarnsvården m.m., 1897, s 68.
- 123 Se exempelvis Persson 1985, s 7 i kapitel II.